

İŞ HUKUKUNDA ÇALIŞAN ÇOCUK

Av. Esra Emine ÖZEREN*

Çalışan Çocuk ve Çocuk İşçiliği Kavramları

Çalışan çocuklar konusu, üzerinde pek çok çalışma ve tartışmanın yapıldığı bir alandır. Genellikle bu konu, çocuk sömürüsü ve istismarı ile birlikte anılmaktadır.¹

Türkiye'nin imzaladığı Birleşmiş Milletler'in Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi'nin 1. maddesi, 18 yaşından küçük herkesi “çocuk” olarak tanımlamaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ise, 15-24 yaş grubunu genç işçi kabul ederken, 15 yaşın altında aile bütçesine katkıda bulunmakya da yaşamını kazanmak amacıyla çalışanları “çocuk işçi” veya “çalışan çocuklar” olarak adlandırmaktadır.² Bir başka tanıma göre; sosyal, ekonomik nedenlerle sanayi iş kolunda, esnaf ve sanatkarlar yanında, tarım sektöründe marjinal çalışma alanlarında, evde, sokakta maddi kazanç elde etmek amacıylaemeğini arz ederekçalışan 18 yaşından küçükleri çalışan çocuk olarak tanımlayabiliriz.³

Alec Fyfe, “çocuk çalışması” ile “çocuk işçiliği”nin birbirinden ayrılması gerektiğini savunmaktadır. Bu iki kavramı eş anlamlı olarak kullanma eğilimi yaygınolmakla beraber, gerçekte çocuk işçiliği, çocuk çalışmasının bir alt durumudur.⁴ Çocuğun eğitimini engellemeyen, çocuğun fiziksel, duygusal, ahlaksal, sosyal gelişimini olumsuz yönde etkilemeyen çalışma

* Bilgi Üniversitesi Yüksek Lisans öğrencisi.

¹ DİKMEN Aylin, Çocuklar Çalışmalı Mı? Çalışan Çocukların Görüşleri, 1. İstanbul Çocuk Kurultayı Bildiriler Kitabı, İstanbul Çocuk Vakfı Yayınları, 2000, s. 468

² Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları, s. 7

³ Çocuk Kurultayı Araştırmalar Kitabı s. 504(araştır)

⁴ Bildiriler Kitabı s. 468

çocuğun çalışmasıdır.⁵ Çocuk çalışması, onun sağlığı ve gelişimi için tehlikeli olduğunda çocuk işçiliği kapsamına girmekte ve çocuk sömürüsü anlamına gelmektedir. Oysa çalışmak çocuk için olumlu bir deneyim olabilir. Uygun koşullardaki çalışma, çocuğa aile üyesi ve vatandaş olarak yükselen bir toplumsal statü kazandırabilir. Çocuklar bu yolla akrabalarının ve çevrelerinin becerilerini öğrenebilirler.⁶

Dünya Ve Türkiye Ölçeğinde Çalışan Çocuklara İlişkin Veriler

ILO tahminlerine göre gelişmekte olan ülkelerde çalışan 5-14 yaş grubundaki çocuk sayısı 250 milyondur. Bu çocukların 120 milyonu tam, 130 milyonu da yarım süreli işlerde çalışmaktadır. Bu 250 milyon çocuğun %61 kadarı, yani hemen hemen 153 milyonu Asya'da; %32'si (80 milyon) Afrika'da; ve %7'si, (17,5 milyon) Latin Amerika'dadır. Çocuk işçiliği sanayileşmiş ülkelerin birçoğunda da görülmektedir. İtalya, Avrupa'da belki de en fazla çocuk işçi olan ülkedir. ABD'nin de hayli kalabalık çocuk işçi nüfusu vardır. Bu çocuk işçilerin çoğunluğu tarım kesiminde çalışmaktadır ve aralarında önemli bir bölümü göçmen ailelerin çocuklarıdır.⁷ 1995 tarihli Avrupa Konseyi Raporu'na göre, sanayileşmiş ülkelerde çalışan çocuk sayısının artmasının nedenlerinden biri, yoksulluktan öte pazar ekonomisi tarafından körüklenen aşırı tüketim alışkanlıklarının yaygınlaşmasıdır.

Devlet İstatistik Enstitüsü, (DİE), ilki 1994, ikincisi 1999 tarihlerinde olmak üzere Türkiye genelinde iki kez "*Çocuk İşgücü Anketi*" gerçekleştirmiştir. 1994 yılı verilerine göre, 6-14 yaş grubuna mensup olan yaklaşık 12 milyon çocuğun %32'si çalışmaktadır. Kentlerde %28 olan bu oran kırsal kesim için yaklaşık %37'dir. 1999 yılı sonuçlarına göre, toplam nüfusun %25.4'ünü oluşturan 6-17 yaş grubundaki 16,088,000 çocuğun %10.2'si (1.635.000) ekonomik bir etkinlikte bulunmaktadır. 6-17 yaş grubundaki çalışan çocukların %33.8'i kentsel, %66.2'si kırsal bölgelerde bulunmaktadır. Ekonomik açıdan etkin olan çocukların %61.8'ini erkekler, %38.2'sini ise kızlar oluşturmaktadır. Çalışan çocukların sektörlere göre dağılımı ise şöyledir: %57.6 tarım, %21.8 sanayi, %10.2 ticaret, %10.4 hizmet sektörüdür. İş yaşamındaki statüleri ise şöyledir: %58.7 ücretsiz aile işçisi, %39.4 ücretli ya da yevmiyeli, %1.9 kendi hesabına çalışan ya da işverendir.⁸

⁵ Kahramanoğlu Ertan (Yayına hazırlayan), Türkiye'de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Çözüm Yolları, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu ve Friedrich-Naumann-Vakfı, Ankara, 1996, s. 7, 8.

⁶ Bildiriler Kitabı s. 468.

⁷ ILO Uluslararası Eğitim Merkezi, Çocuk İşçiliği Bilgilendirme Materyali, Ünite 1 Sorun, s. 2.

⁸ Kuklın Susan, İqbal Masih ve Çocuk Köleliğine Karşı Savaşanlar, (çev: Nafiz Güder) Dharma yayınları, İstanbul, 2002, S. 190-192.

Bu veriler, çalışan çocuk sayısının küçümsenmeyecek boyutta olduğunu göstermektedir.

Endüstri Devrimi ve Çocukların Çalışma Yaşamına Katılması (Bugünkü İş Mevzuatımızın Ortaya Çıkışı)

En eski dönemlerden beri çocuklar, yapabildikleri her türlü işte ailelerinin yanında çalışarak, ailenin ekonomik yaşantısında bir rol oynamışlardır. On altıncı yüzyılın sonlarında ailelerinin ölümü veya yoksulluğu nedeniyle öksüz kalan çocuklar, içinde yaşadıkları cemaatin sorumluluğuna geçerler ve yerel zanaatkarların yanına çırak olarak verilirlerdi ya da bir zanaat öğrenebilecekleri özel atölyelere yerleştirilirdi. Sanayi devriminin gelmesiyle birlikte bu cemaat atölyeleri fabrikalara dönüştü ve çocukların emeğinin “köle emeği” olarak kullanılması yaygınlaştı.⁹

Bu dönemde, “bırakınız yapsınlar, bırakınız gitsinler” felsefesi ortaya çıktı ve yaygınlaştı. Bu felsefeye göre çalışma özgürlüğü, iktisadi ve sanayi faaliyetinde bulunma ve sözleşme yapma özgürlüğü anlamına geliyordu. İşveren ile işçi arasında kurulan hizmet sözleşmesinde, yaş ve cinsiyet de dahil olmak üzere işverene yönelik hiçbir sınırlama getirilmemişti. Serbest sözleşme özgürlüğü içinde insanlar işsizlik nedeniyle, aç kalma korkusuyla sürekli kendi aleyhinde sözleşme yapma mecburiyetinde kalıyordu.¹⁰ İşçi ile işveren arasında hizmet sözleşmesi kurulurken işveren işçiye ödeyeceği ücreti ve işçinin çalışma koşullarını belirlerken tamamenserbester, işçi ise işverence belirlenen her şeyi kabullenmek zorundaydı. Yani serbest sözleşme özgürlüğü tek taraflıydı.

Büyük sanayi devrimiveimalat sanayisinin başından itibaren çocuklar, başta İngiltere olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerinde fabrikalarda yoğunlaştırılmıştır;daha sonra genişletilen makinelerin ilkin küçük boyutlarda oluşu,¹¹ makinenin adale gücünü vazgeçilmez bir öğe olmaktan çıkarıp, adaleleri zayıf, vücut gelişmesi eksik ama eklem ve organları kıvrakışçileri çalıştıran bir araç olması,¹² yetişkinlerin boğaz tokluğuna çalıştırılması ve

⁹ Lennan, Emma, *Çalışma Hayatında Çocuk Hakları*, Franklin, Bob(Derleyen), Çocuk Hakları, Çev: Alev Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 143

¹⁰ Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Çalışan Çocuklar Bürosu (Hazırlayan), *Çalışan Çocuklar ve Genç İşçilerin Sorunları Çözüm Yolları Ulusal Sempozyumu*, 16-17-18 Mayıs 1995, s. 19, 20.

¹¹ Engels, Friedrich, *İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu*, Sol Yayınları, Ankara, 1997, s. 204.

¹² Marx, Karl, *Kapital*, 1.cilt, Sol Yayınları, 1993, s. 408.

çocuklarına bakacak kadar para kazanamayışları,¹³ çocukların çalıştırılması-
nın özgül nedenleridir. Bu çocuklar aynı yerde kalır, birlikte yemek yerlerdi,
kuşkusuz patronun kölesiydiler. İngiltere’de, daha 1796’da bu isyan ettirici
sisteme halkın itirazı, Dr. Percival’ın ve sir Robert Peel’in (pamuk imalatçısı
bakan Peel’in babası) güçlü çıkışlarında öylesine ifadesini bulmuştu ki, par-
lamento 1802’de bir Çıraklık yasası kabul etti. ¹⁴ Çırakların Sağlığı ve Ahlakı
Hakkında Yasa, çocuk çırakların çalışma süresini on iki saatle sınırladı ve
gece çalışmalarını yasakladı. Çocukların okuma yazma öğrenmesi için ço-
cuklara okula devam zorunluluğu getirildi. . Bu yasa yalnız pamuk ve yün
sanayileri için geçerliydi; fabrika müfettişlerinin denetimini öngörmüyordu
ve imalatçılar tarafından hemen tümüyle gözardı edildi. ¹⁵

Sismondi,¹⁶ *“kuşakların kesintiye uğratıldığından”* söz ediyordu. Çeşitli
araştırmacılar (hekimler), çocukların, kadınların ve toplumun çalışan ke-
siminin içinde bulunduğu yaşama ve çalışma koşullarını tüm çıplaklığıyla
ortaya koyuyorlardı.¹⁷

1817’ye doğru, o sıralarda İskoçya’da New Lanark’ta bir imalatçı olan,
daha sonra İngiliz sosyalizminin kurucusu olan Robert Owen da işçilerin
ve özellikle çocukların sağlığı açısından yasama güvencelerine gerek oldu-
ğuna, muhtıralar ve dilekçelerle hükümetin dikkatini çekmeye başladı. Sir
Robert Peel ve öteki insan severler onunla birleştiler ve yavaş yavaş 1819,
1825 ve 1831 tarihli fabrika yasalarının çıkarılmasını sağladılar.¹⁸ 1831 tarihli
yasa, bütün tekstil fabrikalarında dokuz yaşın altında çocuk çalıştırılmasını
ve 16 yaşına kadar gece işini yasakladı. 1878 Fabrika ve Atölyeler Yasası,
1833 Yasasını bütün fabrikalar için geçerli hale getirmiş, asgari çalışma
yaşını ona çıkarmış ve on dört yaşın altındaki çocukların çalışma saatlerini
normal çalışmagünününün yarısı ile sınırlamıştır. 1920 yılında tam gün asgari
çalışma yaşı, çocuklar için 14 yaşına çekilmiştir.¹⁹

Hızla sanayileşen Avrupa ve Amerika çocukların iş hayatında istih-
damında o kadar ileri gitmişti ki, sonunda 1919 yılında Versailles Barış

¹³ TİSK Çalışan Çocuklar Bürosu, s. 20

¹⁴ Engels, Friedrich , s. 204

¹⁵ A.g.e. s. 409

¹⁶ Erken sosyalistlerden, Jean-Baptiste Say’inve Fransız Liberal Okulunun büyük ra-
kiplerinden Fransız tarihçidir.Simonde de Sismondi, yoksulların çıkarlarına aykırı
bulduğu yükselmekte olan kapitalist endüstri sisteminin yandaşı değildi. [http://
cepa.newschool.edu/het/profiles.sismondi.htm](http://cepa.newschool.edu/het/profiles.sismondi.htm)

¹⁷ Fişek, Gürhan, Sanayide Çalışan Çocuklar, Çocuk Emeği, [http://www.fisek.org.tr/
018.php](http://www.fisek.org.tr/018.php), ziyaret tarihi: 31/12/2003.

¹⁸ Engels, s. 236.

¹⁹ Franklin, Bob, Çocuk Hakları, a.g.e. s. 146, 147.

Andlaşması'nın gereği olarak ILO²⁰ kuruldu. ILO'nun ilk genel müdürü olan Albert Thomas, *"toplumsal yaşamla ilgili ciddi mevzuat çalışmalarının, daima çocukların korunması ile başlatılması"* gerekliliği üzerinde durmuştur. ILO, ilk etkinlikleri arasında, çocukların sanayide çalıştırılmasında en az yaş sınırlaması getiren ve 14 yaşından küçüklerin çalışmasını yasaklayan 5 No.lu Sözleşme'yi kabul etmiştir.²¹ Bu arada 1959 yılında BM Çocuk Hakları Bildirgesi'nin ve 1989 yılında BM Çocuk Hakları Sözleşmesi kabul edilmiştir.²² ILO, 1973 yılında 138 sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi'ni benimsemiştir. Bu Sözleşme'nin, ekonomik faaliyetin belirli sektörlerine yönelen diğer asgari yaş sözleşmelerinden farkı, işin ve çalışmanın türüne göre çeşitli asgari yaşlardan söz etmesidir. Türkiye, bu sözleşmeyi ve BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni imzalayarak yasal norm haline getirmiştir.

Türk İş Hukukunda Çocukları Koruyucu Hükümler ve Tarihi

Türkiye'de çocukların çalıştırılması ile ilgili kurallar önce Ahi birlikleri, daha sonra Gedikler yani Loncalar dediğimiz teşkilatlarda başlıyor. Zirai ekonominin hakim olduğu Osmanlı Devletinde, çocuklar dahil hane halkının tamamı tarlada, bahçede ve hayvan yetiştirmede emeğini ortaya koyuyordu. Bu çocuklar haricinde şehirlerde yaşayan çocuklar, meslek öğrenmeleri amacıyla bir usta yanına verilirlerdi. Çocuklar, loncalarda 2 yıl boyunca yamak olarak düzenli ve ücretsiz çalıştıktan sonra cıraklığa yükseliyorlardı. . Yamaklığa çocukların verilmiş yaşı ondu. Çocuklar, belirli bir süre usta yanında çalıştıktan sonra kalfalığa yükseliyorlardı. *"Eti senin kemiği benim"* sözü bu döneme aittir. Çocukların ahlaki gelişiminden ustalar sorumlu oluyordu.²³ 1825 yılında, Sultan II. Mahmut fermanında çocukların temel eğitimlerini tamamlamadan sanata verilmelerini yasaklamıştır. Fakir ailelerin daha okuma yazmayı öğrenmemiş 6-7 yaşındaki çocuklarını sanata vermelerini önlemek için Osmanlı hükümeti tedbir almıştır.²⁴ Tanzimat'la birlikte Gedikler kaldırılmıştır.

²⁰ Bir ILO üyesi herhangi bir Sözleşmeyi onayladığında uluslararası hukuk açısından Sözleşmenin hükümlerini yaşama geçirmek, ve Sözleşmenin uygulanmasında kaydedilen gelişmeyle ilgili olarak UÇÖ'nün denetici organlarına düzenli aralıklarla rapor vermek zorundadır.

²¹ Uluslararası Çalışma Bürosu, Cenevre, *Daha Alınacak Çok Yol Var Günümüz Dünyasında Çocuk İşgücü*, önsöz.

²² *Sanayide Çalışan Çocuklar Raporu*, HAK-İŞ Çalışan Çocuklar Bürosu, 2000, s. 61, 62.

²³ Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Çalışan Çocuklar Bürosu (Hazırlayan), *Çalışan Çocuklar ve Genç İşçilerin Sorunları Çözüm Yolları Ulusal Sempozyumu*, 16-17-18 Mayıs 1995 s. 22

²⁴ Sanayide Çalışan Çocuklar Raporu, HAK-İŞ Çalışan Çocuklar Bürosu, 2000, s. 62.

1921, TBMM'nin ilk kurulduğu yılda 18 yaşından küçüklerin madenlerde çalıştırılmasını yasaklayan 151 sayılı yasa yürürlüğe girmiştir. 3008 sayılı 1936 tarihli ilk İş Kanunu'yla, 16 yaşından küçüklerin 8 saatten fazla çalışamayacakları hükmüne bağlanmış; çocukların ve gençlerin yer altında ve gece çalıştırılması yasaklanmıştır. Ancak bu yasa, günde en az 10 işçi çalıştırmayı gerektiren işlerde uygulanabiliyordu. Bu dönemde 7-16 yaş arasındaki çocuk sayısı 3 milyon 714 bin olmasına rağmen sadece 37 bin çocuk bu yasa kapsamına girmekte ve korunabilmekteydi. 1940 yılında II. Dünya Savaşı'na girerken, Milli Korunma Kanunu'nda 1942 yılında hükümet kararlarıyla yapılan değişikliklerle, 12 yaşından büyük çocukların sanayi işlerinde ve 16 yaşından büyük erkeklerin de maden ocaklarında çalışabileceklerine karar verilmiştir. Bu, o zamana kadar yapılan yasal düzenlemelerde geriye doğru gidiş anlamı taşıyordu...

Yeni iş yasamızdaki düzenlemeye geçmeden önce ilgili anayasa maddesine değinilecektir.

1982 tarihli Anayasa'nın 50. maddesi gereğince; kimse yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar özel olarak korunurlar. Anayasa'nın bu amir hükmüne rağmen 4 milyon olduğu ifade edilen çalışan çocuklar bu anayasal güvencenin dışındadır. Bu anayasal güvence yalnızca kağıt üzerinde verilmiş bir hak olarak kalmış ve pratikte uygulanmamaktadır. 10. 06. 2003 tarihinde yürürlüğe giren 4857 Sayılı İş Yasası'nın 71. maddesi gereğince; 15 yaşını doldurmamış çocukların çalışması yasaktır. Bu yasanın yürürlükteki uygulamasının kimler tarafından takip edileceğini geniş zeminlerde tartışmaya açmak gerekmektedir. Herhangi bir lokantaya giderseniz, size hizmet veren çocukların çalışma şartlarını, ücretlerini, çalışma sürelerini sorarsanız, problemi yakından görürsünüz. İş Yasası'nın 73. maddesi gereğince, sanayiye ait işlerde on sekiz yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçilerin gece çalıştırılması yasaktır. Tekstil ve ayakkabı sektörü başta olmak üzere, özellikle 18 yaşın altındakiler ve erkek çocuklar işe alınırken tamamen ucuz işgücü faktörü olarak yasal hak iddia edemeyecek üreticiler olarak işe alınmaktadır. Zaten hiçbir alternatifi olmayan, pazarlık gücü olmayan çocuk işçi ne sigorta hakkı, ne sendika hakkı, ne sağlık kontrolü isteyemediği için işverenin keyfi uygulamaları ile çalıştırılmakta, işverenin dilediği saatte gelmekte, dilediği saatte gitmekte, hatta işverenden dayak yemektedir.²⁵ İlgili yasal düzenlemelere uymayan işveren veya işveren vekiline, 104. madde gereğince beş yüz milyon lira para cezası verilir. Bu yaptırımın caydırıcılığı olmadığı anlaşılmaktadır. Serbest sözleşme özgürlüğünün tek yanlılığı, 19. yüzyıla aittarihi bir özellik olarak kalmamıştır.

²⁵ *Sanayide Çalışan Çocuklar Raporu*, HAK-İŞ Çalışan Çocuklar Bürosu, 2000, s. 48-50.

Türkiye’de Çocuk Emeğine Yönelik İzlenen Strateji ve Çocuk İşçiliğinin Kaldırılmasında Yapılan Çalışmalar

Bugün çocuk emeğine yönelik iki aşamalı bir strateji benimsenmiş görünmektedir. İlkinde, “kısa erimli” program hedeflerinden söz edilmekte ve çalışan çocukların çalışma koşullarının düzeltilmesi, sağlık hizmetlerinin ulaştırılması, boş zaman etkinlikleri ve eğitim olanaklarının geliştirilmesi hedeflenmektedir. İkincisi ise, temel hedeftir: Çocukların çalışma yaşamından uzaklaştırılması. Ancak bu “uzun erimde”, sosyal politikalarla desteklenerek, yoksulluğun, işsizliğin, sosyal güvencesizliğin üstesinden gelinerek gerçekleştirilebilir. Kamuoyunun duyarlılaştırılması, konunun tüm boyutlarıyla ortaya konulması ve çocukların çaresizliklerinin vurgulanması, bu hedefe ulaştırılmasında ilk adımlardır. Kısa erimli program hedefleri, aynı zamanda çocuklara eylem içinde haklarını tanıtarak, insan hakları belgelerinin kendilerine sunduğu çağdaş yaşam olanaklarını tanımlarını da sağlamaktadır.²⁶

Çocuk işçiliğini ortadan kaldırmak için Türkiye’deki çalışmaların önemli bir bölümü, Uluslararası Çalışma Örgütü’nün(ILO) 1992’de başlattığı ve halen 27 ülkede uygulanan “Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı”(International Program For Eliminating Child Labour-IPEC) çerçevesinde yürütülmektedir. IPEC çerçevesinde, bugüne kadar 11 tane si sürmekte olan toplam 101 proje gerçekleştirilmiştir. Resmi kuruluşlar, sendika ve meslek kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerin katılımıyla yürütülen bu program, çalışan çocuk sorunu ile ilgili farklı kesimleri harekete geçirmiştir.

Bu program çerçevesinde ulaşılan bazı önemli sonuçlar arasında, zorunlu eğitimin sekiz yıla çıkarılması; 15 yaşın altında çocuk çalıştırılmasını yasaklayan 138 sayılı ILO sözleşmesinin kabul edilmesi; sokakta çalışan çocuklar için bakım merkezlerinin açılması ve meslek edindirme kurslarının düzenlenmesi; sanayi sektöründe çalışan çocuklar için sağlık hizmetleri; ilkokulu bitiren çocukların çıraklık sisteminden yararlanması; küçük işyerlerini hedefleyen İşyeri Danışma ve Denetleme Grubunun oluşturulması sayılabilir. (ILO 2002)²⁷

Günümüzde Yasal Düzenlemelere Rağmen Çalışan Çocuk Gerçeğine Bir Örnek

Çocuk emeğinin maden ocaklarında kullanılması tarihin derinliklerinde anılmak istenmeyen bir geçmiş olarak ne yazık ki kalmamıştır; 4857

²⁶ Fişek, Gürhan, Türkiye’de Çocuk Emeği Çalışmalarına Genel Bir Bakış, <http://www.fisek.org.tr/019.php>, ziyaret tarihi: 20/12/2003

²⁷ Kuklin, Susan, s. 203

Sayı 1 İş Yasası'nın 72. maddesine göre yasaklanmış olmasına rağmen, *Radikal Gazetesi*'nin 23 Nisan 2002 tarihli haberine²⁸ göre, Zonguldak merkeze bağlı Gelik beldesinin Esen ve Ayiçi mahallelerinde yaşayan onlarca çocuk, hayatını, aile bütçesine katkı için yetişkinlerin bile giremediği kaçak kömür ocaklarında geçiriyor. Çocuklar, ya ailelerinin açtığı kaçak ocaklarda ya da başkalarına ait ocaklarda çalışıyor. Halkın yüzde 95'i geçimini kömürden sağlıyor. Bölge insanı maden ocaklarında, sosyal güvence ve iş güvenliği olmaksızın, kaçak olarak çalışıyor.

Gelik 100'üncü Yıl İlköğretim Okulu öğrencilerinin birçoğu, maden ocaklarında çalışmak zorunda kaldığı için ya okulu bırakıyor ya da devamsızlıktan sınıfta kalıyor. Erkek çocuğu olmayan babalar ise kız çocukları ya da eşleri ile birlikte ocağa iniyor. 40 yaşındaki madenci baba Bekir Caymaz ise yedi kez kaçak kömür ocağı açmaktan dolayı hapse girdiğini ve ekonomik imkansızlıklar nedeniyle ölümü göze alarak çocuklarıyla birlikte çalışmak zorunda olduğunu ifade ediyor.

Çalışan Çocukların Geleceği

İnsanın çocukluk döneminde kazanacağı bilgi ve becerilerin, ilerideki yaşam kalitesini doğrudan etkileyeceği aşîkardır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) çalışan çocukların bedensel, ruhsal ve toplumsal olmak üzere üç yönden mağdur durumda kaldıklarını saptamıştır.

Küçük yaşta çalışmak zorunda kalan çocuklar, eğitim ve gelişim olanaklarından yoksun kaldıkları ve çocukluklarını yaşamadıkları gibi, ileriki yaşlarda eğitim eksikliğinden kaynaklanan sorunlar yaşayacak, ekonomik açıdan daha üretken bir birey olma fırsatını da kaçırmış olacaktır. Daha da önemlisi, içinde bulundukları döngüden kurtulamayıp, kendilerinden sonraki kuşakların da aynı biçimde yaşamasına yol açacaklardır, (TESK) Çocuğun kendini yetiştirme olanağından yoksun kalması, yalnızca bireysel ölçekte bir kayıp değildir, ülke ekonomisinin geleceği açısından da bir kayıp oluşturmaktadır. (Fişek Vakfı) Çocukluğunda eğitimden yoksun kalan insanların gelecekte oluşturacağı çalışma ortamı, eğitimsiz, niteliksiz ve verimsiz küçük işyerlerinin egemenliği altında olacaktır.²⁹

²⁸ Özdemir, Mustafa, "Kömür Ocağında Bayram", *Radikal Internet Baskısı*, 23/04/2002 tarihli haber, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=35624&tarih=23/04/2002>, ziyaret tarihi: 02/02/2004.

²⁹ Kuklin, Susan, s. 197.

Öneriler

Çalışan çocuklar konusundasağlıklı politikalar üretebilmek, kurumlar arasında eşgüdümü sağlayabilmek için sürekli bir izleme komitesinin kurulması gerekmektedir.³⁰

Mevzuatımıza baktığımızda mevzuatın çok dağınık olduğunu görüyoruz. Çalışan çocuklar ile ilgili hükümler çok değişik kanunlarda yer alıyor. İş Kanunu'nda, Umumi Hıfzısıhha Kanunu'nda, Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu'nda, Milli Eğitim Kanunu'nda bir takım hükümler bulunmaktadır. Çalışmaya başlama yaşı açısından bu kanunlar birbirinden farklı düzenlemeler getirmiştir. Çalışan çocukların büyük bir kısmı, tarımda çalışan çocuklarla sokakta çalışan çocuklar bu yasaların kapsamına alınmamıştır. Bu konuda yasal bir boşluk bulunmaktadır. Dolayısıyla bu hükümler tek bir metinde toparlanmalı³¹ ve tarımda ve sokakta çalışan çocukları da kapsayan bağımsız bir Çocuk ve Genç İş Yasası düzenlenmelidir.

Denetim sistemindeki boşluklar giderilmelidir. Çocuk çalıştırma eğiliminin en fazla olduğu *"3 ve daha az kişinin çalıştığı küçük esnaf ve sanatkarlara ait işyerleri"*, *"bir ailenin üyeleri veya hısımlar arasında dışarıdan başka biri katılmayarak evlerde ve el sanatlarının yapıldığı işler"* ve *"tarım işkolundaki işler"* 4857 Sayılı İş Kanunu kapsamına girmemektedir. Bu işyerlerinde çalışan çocuklar, İş Kanunun koruyucu hükümlerinden yararlanamamaktadır. İş müfettişleri sadece İş Kanunu'na tabi işyerlerini denetlemektedir. Bu nedenle iş müfettişleri tarafından İş Kanunu'na tabi olmayan işyerlerinin de denetlenmesi ve yetkilerinin genişletilmesi gerekmektedir.³²

Çocuk çalışması bir yandan belki istihdama ve aileye katkı gibi gözükrken diğer yandan yetişkinlerin istihdamını engellemekte daha da ötesinde işverenlere yasal olmayan yollarla işgücü istihdamında giderek artan oranlarda olanak sunmaktadır. O nedenle çocuk çalıştırmanın yasaklanması yasal düzenlemelerde ağır para ve hapis cezaları ile karşılık bulup bunların ötesinde iş müfettişleri ile işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda denetim sıklığı ve yetkileri arttırılmalıdır.³³

³⁰ Türkiye'de Çalışan Çocuklar ve Çözüm Yolları, s. 22.

³¹ Kahramanoğlu, Ertan (Yayına hazırlayan), *Türkiye'de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Çözüm Yolları*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu ve Friedrich-Naumann-Vakfı, Ankara, 1996, s. 8.

³² T.C. Başbakanlık, IPEC, Çalışan Çocuklar Projesi Raporu, s. 3.

³³ Gürçay, Cemile - Kumaş, Handan, *Dünya'da ve Türkiye'de Çalışan Çocukların Profili*, *Türkiye'de Çalışan Çocuklar Semineri*, 29-31 Mayıs 2001, T.C. Başbakanlık, DİE, ILO s. 45.

KAYNAKLAR

1. *İstanbul Çocuk Kurultayı Bildiriler Kitabı*, İstanbul Çocuk Vakfı Yayınları, 2000.
- Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, *Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları*.
1. İstanbul Çocuk Kurultayı Araştırmalar Kitabı , İstanbul Çocuk Vakfı Yayınları, 2000.
- Kahramanoğlu, Ertan (Yayına hazırlayan), *Türkiye’de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Çözüm Yolları*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu ve Friedrich-Naumann-Vakfı, Ankara, 1996.
- ILO Uluslararası Eğitim Merkezi, *Çocuk İşçiliği Bilgilendirme Materyali, Ünite 1 Sorun*.
- Lennan, Emma Mac, *Çalışma Hayatında Çocuk Hakları*; Franklin, Bob (Derleyen), *Çocuk Hakları*, Çev: Alev Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993.
- Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Çalışan Çocuklar Bürosu (Hazırlayan), *Çalışan Çocuklar ve Genç İşçilerin Sorunları Çözüm Yolları Ulusal Sempozyumu*, 16-17-18 Mayıs 1995.
- Engels, Friedrich, *İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu*, Sol Yayınları, Ankara, 1997.
- Fişek, Gürhan, *Sanayide Çalışan Çocuklar, Çocuk Emeği*, <http://www.fisek.org.tr/018.php>
- Fişek, Gürhan, *Türkiye’de Çocuk Emeği Çalışmalarına Genel Bir Bakış*, <http://www.fisek.org.tr/019.php>
- Marx, Karl, *Kapital*, 1. cilt, Sol Yayınları, 1993.
- Sanayide Çalışan Çocuklar Raporu*, HAK-İŞ Çalışan Çocuklar Bürosu, 2000
- Özdemir, Mustafa, “Kömür Ocağında Bayram”, Radikal İnternet Baskısı, 23/04/2002 <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=35624&tarih=23/04/2002>.
- Kuklin, Susan, Iqbal Masih ve Çocuk Köleliğine Karşı Savaşanlar, (çev: Nafiz Güder), Dharma Yayınları, İstanbul, 2002.
- Gürçay, Cemile - Kumaş, Handan, *Dünya’da ve Türkiye’de Çalışan Çocukların Profili, Türkiye’de Çalışan Çocuklar Semineri* 29-31 Mayıs 2001, T. C. Başbakanlık, DİE, ILO.